

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На сьогодні питання державної та міжнародної безпеки у світі, а особливо на Європейському континенті, є не менш актуальними ніж напередодні Другої Світової війни, яка практично повністю знищила та знекровила тогочасну Європу. Незважаючи на те, що загроза нового великого військового міждержавного конфлікту у регіоні завдяки інтеграційним процесам зійшла майже нанівець, залишається небезпека здійснення терористичних актів, які трапляються у країнах ЄС дедалі частіше, а також зростає загроза повномасштабних конфліктів із силами, джерела яких знаходяться поза зовнішніми кордонами ЄС. Так, агресія Росії щодо України та події на Близькому Сході стали новим поштовхом

¹ Студент 5 курсу факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

для інтенсифікації спроб вдосконалення і поглиблення системи колективної оборони у рамках ЄС, та повернули на порядок денний створення підпорядкованих виключно органам ЄС військових сил або, як їх ще називають, – «європейської армії». Зважаючи на актуальність цієї теми, необхідно детально проаналізувати ті військово-оборонні інтеграційні процеси, які відбувалися та відбуваються в рамках ЄС.

Характеризуючи вищезгадані процеси, перш за все треба звернути увагу на першопричини створення ЄС. Як відомо, однією з причин, а іноді і головною причиною створення більшості союзів та блоків є мета забезпечити мир та гарантувати безпеку. ЄС не є виключенням, адже незважаючи на ряд економічних та соціальних причин євроінтеграції у післявоєнний період, найголовнішою, на наше переконання, було саме прагнення не допустити війни, зв'язати країни між собою міцною сіткою торгово-економічних зв'язків, розрив яких відбирав би у країни незрівнянно більше ніж давала б війна. Саме це і мало стати запорукою стійкого миру без якого не можливо уявити соціально-економічне процвітання.

Якщо аналізувати інтеграційні тенденції в Європі у ретроспективі, то можна переконатися у наведеній думці. Так, багато видатних мислителів ще за декілька століть до появи ЄС усвідомлювали, що єдиною запорукою миру та безпеки у Європі є створення Союзу держав Європи, насамперед військово-оборонного союзу. Одним з таких мислителів був король Богемії Іржі, який запропонував детальний проект союзу європейських держав, що значно випередив свій час, в тому числі і щодо ідей гарантій колективної безпеки. У XIX ст. почала здобувати популярність ідея Сполучених Штатів Європи, але в той період більш популярними були ідеї об'єднання в межах національних держав [1, с.38], тому втілення ідеї союзу народів на теренах Європи відклалася до наступного сторіччя.

У міжвоєнний період XX ст. більшість урядів європейських країн, боячись повторення жахів Першої світової війни, стали шукати ефективну модель колективної безпеки. Низка факторів: недовіра до Версальської системи, жага домінування на материк окремих європейських держав та реваншизм інших, – стала суттєвою перепоною на шляху до реалізації системи колективної безпеки в Європі. Лише жахіття Другої світової війни та загроза вторгнення СРСР спонукали держави перейти до практичної реалізації ідеї військово-оборонного союзу. 1948 р. у Брюсселі

Францією, Великою Британією та країнами Бенілюксу був підписаний військовий договір, так званий Брюссельський пакт, в ст.5 якого зазначалося, що: «якщо будь-яка Висока Договірна Сторона стане об'єктом збройного нападу в Європі, інші Високі Договірні Сторони, відповідно до положень ст.51 Статуту ООН, нададуть Стороні цього нападу всю військову та інша необхідну допомогу, що буде у їхній силі» [2]. Тим не менш, багато-хто вже тоді розумів, що жодні військово-інтеграційні процеси в Європі неможливі без повноцінної участі в них ФРН, зокрема такої думки дотримувався У. Черчилль, який на противагу більшості вважав, що такий союз має будуватися не на осі Англія – Франція, а на осі Франція – Німеччина. Великобританія у свою чергу має виступати посередником у побудові цього союзу. Тому, 1950 р. на сесії асамблеї Ради Європи Черчилль висунув ідею створення єдиної «європейської армії», яка мала включати і західнонімецькі з'єднання також. У майбутньому це формування мало стати основою для подальшої військово-політичної інтеграції Західної Європи. Сам Черчилль уявляв собі «європейську армію» як коаліцію національних сил за типом альянсу часів Другої світової війни, з централізованим постачанням і стандартизованим озброєнням, але без підпорядкування органам наднаціонального контролю [3, с.116].

Цю ідею було розвинуто у рамках «Плану Плевена», запропонованого прем'єр – міністром Франції Р. Плевеном. План був висунутий Францією як реакція на цілком можливу загрозу відродження військового потенціалу ФРН. Уряд Франції не міг цього допустити, адже після Другої світової Франція випала з ряду наддержав і тому, бажаючи закріпити статус хоча б провідної європейської сили, не могла допустити нової, такої, що виходить за межі її контролю, мілітаризації ФРН. Відповідно до цього плану мали бути створені об'єднані військові сили 6-и західноєвропейських країн (Франція, ФРН, Італія та країни Бенілюксу) із загальними органами управління і єдиним бюджетом. Ця ідея була втілена у договорі про Європейську оборонну спілку, підписаному усіма 6-ма членами в 1952 р., але ратифікованому лише 5-ма з них – Франція відмовилася ратифікувати угоду через позицію Великобританії, яка не бажала приймати участі в ній. Тому Франція, вважаючи, що в цьому об'єднанні без Великобританії ФРН стане домінантною силою, відмовилася від ратифікації договору як такого, що шкодить її інтересам [4, с.164]. Таким чином, перша спроба військової інтеграції країн Європи

та створення європейської армії виявилася невдалою, але концептуальні ідеї цього договору були використані при створенні Єдиного економічного союзу (далі ЄЕС) і тим самим ЄС почався саме з ЄЕС, але тим не менш, якщо б тодішнім керівництвом вистачило снаги зменшити свої амбіції, вже тоді ЄС можна було б розглядати саме як оборонне об'єднання.

Незважаючи на те, що так і не вдалося досягти створення об'єднаної європейської армії, все ж ці інтеграційні прагнення не залишилися безплідними. В 1954 р. був підписаний Паризький договір, який вносив зміни у Брюссельський договір, відносно створення на його основі Західноєвропейського союзу (далі ЗЄС), який включав окрім старих членів Брюссельської угоди, ще Італію та ФРН. Також у цей період, у 1949 р., була створена, ще одна організація колективної оборони – Організація Північноатлантичного договору (далі НАТО), яка вже окрім держав Європи також включала Канаду та США. Зі створенням цієї організації суто європейська оборонна структура – ЗЄС, була посунута на другий план, її оборонні та координаційні функції переходили до НАТО. Так, відповідно до ст.4 Модифікованого Брюссельського договору ЗЄС має тісно співпрацювати з НАТО. Визнаючи небажаність дублювати військовий штаб НАТО Рада та її Агентство покладаються на відповідні військові власті НАТО для отримання інформації та консультацій з військових питань [1]. Хоча багатьох європейських політиків такий стан справ не влаштовував, зокрема канцлер ФРН Конрад Аденауер, незважаючи на те, що Німеччина стала у 1955 р. частиною НАТО, вважав це невеликою розрадою, бо останню організацію він сприймав як другорядну в порівнянні з «європейською армією» в якості інструменту захисту (рихлість структури, слабкість управління, складнощі в узгодженні питань) [5, с.197].

Новий етап оборонної інтеграції почався тільки з перетворенням Європейських спільнот на ЄС у 1992 р. з підписанням у Маастрихті Договору про Європейський Союз (далі ДЄС). Зокрема угодою було вперше закріплено поняття спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС – однієї з трьох опор ЄС. Відповідно до угоди, оборонна політика ЄС мала здійснюватися через ЗЄС, координуватися з НАТО та ні в якому разі не перешкоджати більш тісному розвитку відносин між окремими країнами-членами або між країнами-членами і НАТО згідно положень ст.І.4 гл.5 Договору [6]. Наступним кроком у поглибленні вій-

ськової взаємодії стало підписання в 1997 р. Амстердамського договору, у положеннях якого зазначалося про можливість інтеграції ЗЄС в ЄС, якщо Європейська Рада прийме таке рішення (ст. J.7 гл.5), що згодом і сталося, а також відповідно до ст. J.8 гл.5 було запроваджено посаду Верховного представника з питань спільної зовнішньої та безпекової політики [7]. Незважаючи на прийняті зміни, Балканський конфлікт показав неефективність взаємодії ЄС у сфері оборони, що мотивувало Союз до подальшого вдосконалення оборонно-військової політики. Так, на саміті ЄС у грудні 1999 р. був визначений напрям розвитку військової сфери, відомий як Гельсінська Основна Мета. Відповідно до неї країни-члени ЄС мали досягти оперативної спроможності розгорнути протягом 60-и діб військовий контингент чисельністю 50–60 тисяч осіб і підтримувати їх протягом року [8].

Продовження вдосконалення питань спільної політики безпеки стало закріплення в ст.17 гл.5 Ніщцького договору, підписаного в 2001 р., передачі до відання Європейської Ради питань, включаючи гуманітарні завдання і завдання по евакуації, завдання з підтримання миру і завдання бойових підрозділів з метою врегулювання криз, в тому числі, завдання з відновлення миру [9]. Ця стаття важлива з огляду на те, що до цього ЄС проводив тільки різноманітні спостережні місії без силової складової.

Новим етапом спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, який продовжується до сьогодні є набуття чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 р., яким було внесено ряд змін до засновницьких договорів ЄС. Так, у ст.42 п.7 вводилося положення про те, що якщо держава-член піддається збройній агресії на своїй території, інші держави-члени повинні всіляко сприяти і надавати їй допомогу відповідно до ст.51 Статуту ООН. Таким чином це положення є аналогом ст.5 Північноатлантичного договору, але більш жорстким, адже в останньому йдеться тільки про збройний напад на одну або декілька країн, в той час як у ст.42 йде мова про збройну агресію, тобто не лише напад ззовні, але й, наприклад, терористичний акт або виступи радикально налаштованих збройних формувань. Наступним важливим положенням у сфері поглиблення оборонної взаємодії є п.3 ст.42 ДЄС відповідно до якого для реалізації загальної політики безпеки і оборони держави-члени надають в розпорядження Союзу цивільні та військові потенціали, щоб сприяти цілям, встановленим Радою. І положення про особливу роль Європейського оборонного агентства (далі ЄОА), яке виявляє оперативні потреби, спри-

яє здійсненню заходів щодо їх задоволення, вносить вклад в визначення і, коли доречно, в реалізацію будь-якого заходу, корисною для зміцнення індустріальної і технологічної бази оборонного сектора, бере участь в розробці європейської політики щодо потенціалів і озброєнь, і надає допомогу Раді в оцінці ступеня поліпшення військових потенціалів [10]. Тобто це агентство виконує функції щодо узгодження та гармонізації військово-оборонної політики країн ЄС з метою підвищення оборонного потенціалу ЄС в цілому. Ще однією правовою передумовою створення системи колективної оборони ЄС є п.6 ст.42, який дає можливість державам-членам, які відповідають більш високим критеріям військових потенціалів і взяли на себе в цій сфері більш жорсткі зобов'язання з метою виконання максимально складних місій, встановлюють постійну організовану співпрацю в рамках Союзу.

Останніми ініціативами ЄС у сфері колективної безпеки є пропозиція від 7 червня 2017 р. Європейської комісії створити грошовий фонд для фінансування наукових розробок у військовій сфері, закупівель оборонних технологій і обладнання та подальшої організації оборонного союзу ЄС. 13 листопада 2017 р. 23 з 28 держав-членів ЄС підписали договір про об'єднання в оборонний союз PESCO. Мета об'єднання – дати новий поштовх європейській співпраці в галузі оборони і військової промисловості [11].

Отже, зараз можна стверджувати, що ЄС значно еволюціонував у розумінні спільної безпекової та оборонної політики, зміг налагодити ефективну взаємодію оборонно-промислових комплексів та військових потенціалів країн-членів за посередництва та координації своїх інститутів, зокрема ЄОА, організував декілька десятків цивільних та військових миротворчих місій за участі Єврокорпусу, вніс значні зміни у загальну політику безпеки та оборони ЄС з прийняттям Лісабонського договору, положення якого можуть стати підґрунтям для формування у майбутньому колективної системи оборони в рамках ЄС, яка має стати не противагою НАТО, а його автономним доповненням, що може більш ефективно та швидко реагувати на небезпеку, яка може загрожувати країнам-членам ЄС.

Література:

1. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посіб: Пер. з англ. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 381 с.
2. Modified Brussels Treaty [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weu.int/Treaty.htm>

3. Лекаренко О. Г. У. Черчилль и планы создания «европейской армии» // Вестник Томского государственного университета. 2003 № 11. С. 115–119.

4. Хахалкина Е. В. Выбирая между Европейской армией и НАТО: инициативы британской дипломатии в сфере военно-политической интеграции в 1952–1954 гг. // Вестник Томского государственного университета. 2016 № 10. С. 162–167.

5. Морозова О. В. Лидеры – М.: Олма-Пресс, 2006. – С. 319.

6. Treaty on European Union – Maastricht Treaty [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

7. Treaty of Amsterdam [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/doc/body/treaty_of_amsterdam_en.pdf

8. Європейська політика безпеки та оборони: стратегічні аспекти співпраці України з ЄС – визначення напрямів та формату/ Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november/2.htm>

9. Treaty of Nice [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12001C/TXT>

10. Договор о Европейском Союзе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_029

11. ЄС почне фінансувати свій власний Фонд оборони // Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – <https://www.radiosvoboda.org/a/28534061.html>

12. Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері // Проблеми законності. 2017. – Вип. 139. С. 264–277.

13. Яковюк І. В., Трагнюк А. Р. Проблеми забезпечення безпеки України в контексті політики НАТО щодо Російської Федерації // Теорія і практика правознавства. 2017. – Вип. 2 (12). <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/117245/113204>.

Науковий керівник: Донець А. А., к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого